

ГЕРМАН ФИЛИПОВИЧ СУНЈАГИН

ФИЛОЗОФИЈА У УНИВЕРЗИТЕТСКОЈ ЗАЈЕДНИЦИ

Дарујући читав систем наука, филозофија се у савременом модернизујућем друштву – које чини непрестане реверансе у прилог наукама и високим технологијама – обрела у веома незавидном положају. По свему судећи, у најнепријатнијем у односу на све остале огранке хуманитарног знања. С времена на време могу се чак чути и злослутни закључци о смрти филозофије који, иако „преувеличани”, ипак, нажалост, нису без основа. А по свој прилици, највећу штету нанела јој је нагла дезидеологизација нашег друштва. Још донедавно заузимајући чврсту позицију помоћника партије, рецимо, заједно са синдикатима и КГБ, филозофија је наједанпут остала без свог послодавца који је претендовао ни мање ни више до на „водећу усмеравајућу снагу” целог друштва. Бити таквом ауторитету помоћник сматрало се веома часним послом. Совјетска филозофија је на неки начин давала научно оправдање деловањима тог ауторитета прибавивши му улогу једног од најутицајнијих токова светске филозофске мисли. У почетку су филозофи покушавали да сачувају своју престижну позицију помоћника једноставно променивши газду. Нови буржоаско-прозападни газда разобличавао је тајне „империје зла” која је доскора била звезда водилца целокупног прогресивног човечанства. Филозофи су се подухватили да разобличе сопствену звезду водилцу каквом се, у крајњој инстанци, показао сâм Маркс. Одсекавши грану на којој су седели, филозофи уопште нису добили заслужену похвалу (властима уопште није било стало до њих), већ су једноставно изгубили своје место и распршили се по туђим постмодернистичким огранцима, док су се, ипак, неки тврдоглавци чврсто ухватили за остатке старог.

У међувремену се, међутим, испоставило да ствар није у томе како седимо, па чак ни у томе како играмо, већ у томе што смо се уопште обрели у другој интелектуалној клими. Слом „гвоздене завесе” даровао нам је не само „плодове слободе” већ и оне већ хроничне интелектуалне болести на које се, боље или горе, некако привикао западни свет. За нас су те болести биле новина и изазвале су теже и, што је најгоре, неочекиване рецидиве. Ради се о томе што савремено интелектуално мишљење постаје све инструменталније, тачније – компјутеризованије, у њему за сваки проблем постоје формализоване методе решавања. То суштински убрзава интелектуални процес, смањује ризик грешке чинећи га (то мишљење) наизглед професионалнијим. Али се зато такво мишљење показује беспомоћним пред лицем неформализованих проблема, разрађујући одбрамбени механизам захваљујући коме их оно напосто не види. Проблеми који се не могу решити машинском методом за савременог пословног човека изгледају као нешто сувишно што превазилази његову компетенцију. Филозофија се пак скоро цела састоји од проблема који захтевају не само објашњење већ и лично разумевање, а разумевање, по правилу, претпоставља придржавање оног правила које није унапред дефинисано, које сваки пут треба формулисати и дотеривати у току самог разумевања, то јест деловати на индивидуални, „ручни” начин. Постоје озбиљни разлози да се сложимо с тврдњом да ако подела рада настаје као одговор на одређене масовне потребе појединаца, онда професионално бављење филозофијом задовољава потребу да се мисли критички, индивидуално, независно од захтева званичне идеологије и калуџа свакодневног мишљења. Стога на свету има филозофија онолико колико и филозофа, што се у епоси доминације компјутерске технологије, када се било какво знање формализује и даље извлачи простим притиском на одговарајуће дугме, чини свакодневној интелектуалној свести као извештачена екстравагантност. Тим пре што неретко тако и бива.

Бити филозоф у наше време постаје неумесно и, што да не кажемо, комично; то је као кад палиш свећу кад постоји електрична струја. Признати у разговору да си филозоф је нелагодно, мораш да говориш да предајеш филозофију, то јест да имаш субјективно мишљење и мислиш различито од осталих, на шта те једноставно нагонне неке спољашње околности. Уосталом, неки довитљиви предавачи су пронашли посебан начин предавања филозофије који омогућује да се избегне лично одговорно филозофирање. То се постиже на рачун претварања курса филозофије у историју филозофирања, својеврсну „филозофологију”, када се све што се студентима чини апсурдним, и што они тешко могу да репродукују на

испиту, може свалити на аутора о коме је реч, на пример на Канта. Тако се показало могућим филозофирати без преузимања личне одговорности и самим тим избегавати неугодности које искрсавају приликом филозофирања.

Уосталом, временом је уведен у оптицај и други знатно директнији, чисто административни начин решавања овог проблема: под окриљем филозофских факултета почели су да ничу огранци који су само посредно повезани с филозофијом (а шта све, заправо, с њом посредно није повезано?), попут конфликтологије или музеологије. Ту је, на прилику, реч о свесном коришћењу од давнина филозофији својствене способности да рађа из себе нове огранке знања. Међутим, нажалост, управо тамо где су се наши свесни напори поклапали са стварним тенденцијама развоја и диференцијације знања, то јест, где су били сасвим оправдани, пре или касније се то завршавало издвајањем одређеног огранка из структуре филозофског факултета, што значи да је водило даљем сужавању наше филозофске парцеле у систему универзитета и новом стресу за филозофску свест. Тако је било и с психологијом, и са социологијом и сасвим недавно – с политологијом, коју смо већ били унели у назив своје фирме. Ускоро ће на дневни ред стићи и – културологија. Онда пак где ствари не стоје тако, ради се у суштини о придавању филозофији извесне за њу споредне компоненте и у том смислу о смањењу „квалитета мишљења” како би се напросто избегао вишак административног беса.

Тешко да ће филозофија успети да извуче било какву корист из Болоњског процеса у чију је пропаганду она једно време била веома живо укључена. Организационо учвршћење вишестепеног образовања је од користи тамо где оно реално постоји, то јест тамо где су за предавачки и истраживачки рад потребни стручњаци различитог нивоа припреме, рецимо у хемији. Овде је за реализацију образовног, а тим пре истраживачког процеса потребан не само ауторитативни шеф већ и његови компактно повезани сарадници, асистенти и лаборанти, који се, међутим, нимало не осећају закинутим јер им то омогућује да током самог рада на природан начин прелазе с једног нивоа на други, виши ниво. У филозофији нема ничега сличног томе, овде нису потребне никакве помоћне дужности. Овде шеф, уколико је частан човек, мора и да држи предавања, и да пише књиге сâм, служећи филозофији као највишем позвању и да припрема себи замену у првом реду својим личним примером који се у исто време не може поновити, који се једино може следити. Овде се образовање не може делити по нивоима, оно дозрева као целина континуираног процеса у коме се статус „дипломираног стручњака”, за разлику од других области знања, јавља као

превладиво „полуфабриковано” стање за које од стране наших послодаваца углавном нема потражње. Чим одбраните магистарску тезу ви постајете мање или више довршени филозофски субјект који уме да игра према филозофским цеховским правилима и то у значајној мери условно. Разуме се, ма који целовит процес се може поделити по нивоима ако је то обавезни дрес-код који је неко установио и без кога вас не пуштају у престижни клуб, али ће том приликом добијени парчићи сами по себи бити мртви. Они се потом морају непрестано спајати и реанимирати „живом водом” особеног необичног позвања које се, попут оног меда, одликује тиме што га има или га нема.

Теши делимично једино то што интензивни доживљај трагичности постојања за филозофију у извесном смислу представља уобичајено стање. Плодови филозофирања, попут зрна бачених у земљу, осуђени су на оптимистичке трагедије. Губећи своје сазрело зрнење филозофија дарује живот стотинама нових, потврђујући самим тим трагизам и вечност постојања уопште, што значи – и свог сопственог. А тај „филозофски” однос према трагизму постојања проистиче не само из способности рађања духовних дарова, упркос поодмаклим годинама, већ у одлучујућем степену од места које она заузима у култури, а које нико не може заузети јер је оно принципијелно ничије, својеврсни међупростор, на коме балансира једино филозофија. То место је, како је писао Берtrand Расел, између науке и теологије, иако би пре требало говорити о објективном, искуствено потврђеном знању и бесконачном простору знања које се простире изван граница позитивног искуства и које се ослања само на унутрашњи доживљај постојања.¹ Балансирајући на тој граници и уроњавајући самим тим час у логичке прашуме науке, час у мутне таласе трансценденталног и субјективног, филозофија се тако обрела у изузетном положају, непрестано пролазећи тачку из које се свет види као целина. Филозофија на неки начин своди на заједнички именилац све те толико различите делове постојања, одважавајући се на неустрашивост дилетантизма у свету науке, подељене многобројним и тешко превладивим професионалним преградама, и на сцијентистичко „фризирање” трансцендентално-субјективног света. Самим тим се у безосећајни свет науке уноси људска димензија, а трансцендентална бесконачност и субјективна неухватљивост постају сагледиви, системски појмљиви. И то наоко немогуће јединство духа и протежности, које је

¹ В.: Лукин В. М., *Пограничный характер философии и профессиональной мыслительно-духовной деятельности философа*. У књ.: *Мастер и профессионал: история и современность*, СПб., 2009.

толико збуњивало Декарта, појављује се пред нама као биће у чије постојање нам филозофија пружа унутрашњу радосну увереност, иако се то логички никако не може доказати. Краће речено, филозофија нам пружа оно што ми именујемо као поглед на свет који у јединственој панорами обједињује не само тај исти дух и протезност већ и спознато и претпостављено, доживљено и измаштано. Ето у односу према тој панорами, у чијем центру стоји субјект који размишља и осећа (а она се управо за њега и саздаје), могућа су било која последња питања, с којима најчешће обична свест асоцира филозофски однос према свету.

Сматра се да управо због интелектуалних авантура ове (у најмању руку, до сада) непролазне функције ми и треба да изводимо неопходност или сувишност филозофије у савременом друштву. Почећу разговором о крајње шароликом контингенту. Ако се позовем на сопствено доста богато искуство у раду са студентима филозофије, поткрепљено и искуством мојих млађих колега,² може се уочити озбиљно образовно раслојавање међу студентима филозофије. Раније је контингент студената био у том погледу знатно истороднији. Данас извесни део студената долази на факултет нарочито због извесног за лайке егзотичног повода. Али други део показује озбиљно уздизање нивоа филозофског рада. Знање два-три језика, слободна оријентација на интернету, изграђене личне везе с образовним центрима у разним деловима света, најзад, озбиљне навике текстуалног и коментаторског рада у савременој студентској средини уопште нису реткост. Независно од тога у којој мери су ту умешани универзитетски професори, а у којој мери одговори на изазов времена, све то весели наду да наш рад и након нас неће усахнути. Тим пре што се у последње време међу нашим студентима све чешће сусрећу деца из прилично добростојећих породица која би могла, узимајући у обзир данашње реалије, да студирају где год желе, али су ипак свесно дала предност студијама филозофије. Та симптоматична појава, по свој прилици, сведочи да се период првобитне акумулације у нашем друштву окончава и да је у свесни живот почела да ступа већ друга или трећа генерација перестројке која није морала да оптерећује себе сумњивим послом стицања и рехабилитације капитала и која се још у младости уверила да ни новац, ни слобода сама по себи још не чине човека срећним и да је за то потребан непрестани рад душе, иначе ћеш умрети од досаде у потери за задовољствима. А за задовољавање потреба делатне душе филозофија се, разуме се, показује изван конкуренције, нудећи у изобиљу материјал за такав рад до краја нашег живота.

² В.: Говорунов А. В., Исто, 94.

У чисто професионалном погледу филозофија је од свог настанка била скуп за живот бескорисних пракси у раду с речима у коме се опредмеђује наоко сувишни материјал мисаоног процеса посебних пророчки надарених људи. Занимљиво је да је, без обзира на практичну бескорисност, прилично рано оваква умешност била унеколико занимљива и лаицима, сасвим могуће и због тога што је ова умешност на неки начин повезана са самом људском природом, попут, на пример, умешности и жеље за певањем. Уосталом, током времена се она показала способном да обезбеди и одређени друштвени статус, да буде иако нетелесни ипак у суштини агонални занат поучавања, то јест занат драгоцен у античком полису, пракса амбициозних људи с агоре који за то имају довољно новца и слободног времена. Али и у средњем веку, када се све сводило на идеју бога, филозофија је очувала свој релативно аутономни ауторитет, хипнотишући посвећене конструктивним манипулацијама наизглед потпуно неконструктивним, интелигибилним предметима, градећи од њих целовите логичке храмове.

У доцнијем свету лишеном чаролије она се показала као пракса помоћу које су добростојећи и утицајни људи могли да докажу околини да поседују особите, узвишене потребе. У том смислу за филозофе је не мање важна од вештине филозофирања била вештина наметнути се потенцијално богатом покровитељу аристократи. Практично сви познати филозофи 17–18. века, од Хобса и Лока до Хердера и Лесинга, заузимали су практично фиктивне добро плаћене дужности при богатим меценама и важним службеним лицима. Већ то, како ми се чини, сведочи у корист тога да, можда, наше данашње филозофске тешкоће везане за место под сунцем у значајном степену имају субјективни карактер, да ми напосто нисмо освојили или чак сагледали у пуној мери оно место које је за нас предодређено у постиндустријском интелектуалном простору. Ми исувише тугујемо за некадашњим а сада изгубљеним комфором, а разматрајући садашњу ситуацију често имамо у виду само губитке. Али губици не могу бити апсолутни, у широкој перспективи они се увек показују као слободно место за нешто ново.

Па и просветитељска функција, која је у првом реду оплодила новоевропску филозофију, отпловљава од нас ка политологији и журналистици. Па и у самом вртлогу у који увлаче свет средства масовног информисања (СМИ), у првом реду она с врућим пироткама новости и сплетака, пригушују филозофију која није превише сујетна нити инсистира на томе да се зауставите и ослушнете. Али зар и моћници овог света нису такође смртни, као и много векова раније, и далеко од тога да је сваког од њих могуће утешити позивањем на загробни свет, а тим пре невеселом констатацијом

да кад умреш једноставно сатрунеш. Јер извесни део посетилаца тог света ипак остају наши клијенти и покушаваће да се спасу чувајући дискурзивну дистанцу чак и у погледу свог сопственог скончања.

Међутим, богу хвала, ми нисмо расејани таласима филибастерије, већ припадамо корпорацији која нас обједињује јединством рада, интереса и права чије је име – универзитет. Од Лајбницевог времена у Европи се јавља колективно старатељство када нека утицајна личност, или држава, стављају на располагање сталну своту световној заједници интелектуалаца, обезбеђујући самим тим извесну аутономију и континуитет њихове делатности. Такве заједнице су се почеле називати академијама и, као што је био случај с академијом коју је император Петар основао у Санкт Петербургу, током времена оне саме почињу да припремају за себе нове чланове, формирају научна одељења и претварају се у универзитете у новоевропском значењу те речи. То више нису слободне скупине ученика и предавача, за које су студије напросто начин живота, већ световне установе које припремају младеж за квалификовано руковођење неким друштвено значајним послом. Познати амерички филозоф и теоретичар науке Рендал Колинс назива такву трансформацију „универзитетском револуцијом”, наглашавајући да иако су слободни универзитети увек у европској култури играли кључну улогу у стварању „интелектуалних мрежа” које су ту културу подржавале, али никада њихов утицај није био толико значајан за мреже – у тој мери толико чврсте и организоване као у другој половини 18. века.³

Нас, који желимо да се уздигнемо ка високим технологијама, требало би, по мом мишљењу, да веома заинтригира околност да је грандиозној техничкој револуцији 19. века претходила универзитетска револуција која је такорећи суштински згуснула интелектуалну климу у развијеним земљама Европе. А водећа снага тих промена у оквирима већ самих универзитета несумњиво је била филозофија која се у то време одликовала већ прилично одрефлекованим нивоом техничко-методичног рада и још у периоду мецената већ достигнутим световним духовним ауторитетом, толико важним за самопотврду научног трагања за истином, која треба да постане за вас важнија од свега, чак и од пријатеља. (Ми, пак, данас из неких разлога желимо да овакав рад ускладимо не с култом универзитета, већ с државним култом цркве.) Нема сумње да је управо филозофија заразила установљену универзитетску

³ Коллинз Р.: *Социологија филозофије: глобална теорија интелектуалног изменења*, Новосибирск, 2003.

науку „борбом за квалитет мисли”, коју је она водила још од времена просветитеља и без које је у коначном резултату незамислива и најпрецизнија машинска техника.⁴

Не мањи значај „универзитетска револуција” је имала за повећање „квалитета мисли” у самој филозофији. Како пише Рендал Колинс, скоро сви филозофски проблеми последња два века су плод институционализоване универзитетске филозофије, а немачка класична филозофија, која и до данашњег дана остаје образац филозофске културе и интелектуалне префињености, практично је у потпуности дело универзитетских професора. Управо је универзитетска структура, формирана унутрашњом борбом многих генерација за простор у вези са увођењем нових научних дисциплина, кристализовала логику, метафизику и епистемологију као својеврсне самосталне подухвате разума.⁵ Управо су свршени студенти универзитета, међу којима нипошто у последњем реду и они хуманитарних дисциплина, били на челу немачке (бизмарковске) варијанте модернизације, у којој је кључну улогу одиграо свестрано образован и државничким достојанством испуњен одговорни руководиоца с универзитетском дипломом, за разлику од енглеске варијанте модернизације у којој је кључну улогу одиграо авантуристички настројени слободни предузетник који се на друштвеном плану уздао у „невидљиву руку”, а који је индивидуално тежио искључиво за материјалним успехом.⁶

Међутим, нажалост, достигнућа класичних, у првом реду немачких универзитета нису касније попримила доличан развој. То је повезано како с процесима који су се одигравали унутар филозофије, тако и изван ње. Почев од неокантовства, у самој филозофији у предњи план почињу да избијају методолошки, то јест унутрашњи, цеховски проблеми, што ју је претварало првенствено у филозофију за филозофе. Масовни интелектуални читалац је све ређе завиривао у филозофске трактате, а најчитаније филозофско дело прве половине 20. века постала је *Пројасиџ Зайада* – књига коју је написао средњошколски професор с дубоким презрењем према „етаблираним” универзитетским професорима. Далекосежне последице по судбину нашег посла имао је и фијаско у Русији толико утицајне немачко-језичке културе, који је уследио због два изгубљена светска рата која је иницирала Немачка. Немачки језик као језик међународне и у првом реду хуманистичко-филозофске комуникације потиснут је од стране енглеског, па је стога побед-

⁴ В.: Семенков В. Е., *Мастер и професионал*, 119.

⁵ В.: Коллинз Р., Нав. дело, 834.

⁶ В.: У. Маки-Нил, *Восхождение Зайада*. М., 2004, 946–948.

ничка лента с немачких класичних универзитета прешла на англо-америчке. А они су, пак, у већини представљали савез слободних научно-образовних одсека прожетих духом либерализма, комерцијализма и сцијентизма. У таквој средини „образовних услуга” филозофија се веома брзо обрела у улози факултативног додатка основним позитивним услугама, то јест, постајала је услужно позитивистичка, губила своју хуманистичку компоненту, почела да опонаша природну науку и као још не сасвим пуновредно научно знање наставила да се раствара у таласима непрегледног мора науке.

А то море се ширило и диференцирало претварајући универзитета једноставно у произвољни конгломерат факултета забринутих размахом понуђених комерцијалних услуга, нипошто не осећајући унутрашњу потребу једних за другима. Реч је о глобалној тенденцији, али је она посебно драстично дошла до изражаја у новој Русији која је неочекивано и изненада прешла не на очекивани комунизам, већ на некада превладани капитализам. Квалитивно јединство принето је на жртву размаху систематизације и буџета. И тај размах, то јест напосто квантитативна димензија, постала је оно најважније. Санктпетербуршки државни универзитет, на пример, да би се разликовао од других универзитета који бујају на наше очи, у разговорној комуникацији се почео називати „Велики” и да би то потврдио био је спреман да себи присаједини било који огранак за који је могао да добије буџетска средства, независно од његовог научно-теоријског значаја. Самим тим из чисто конјунктурних разлога принета је на жртву главна врлина универзитета – да буде институционално оваплоћење јединства фундаменталног теоријског знања. А без те узвишене претензије филозофска компонента у структури универзитета нужно постаје проблематична. Како с правом напомињу наше ауторитативне колеге: „Синтеза наука, нова јединствена концепција (слика) света без филозофске компоненте није могућа”, као, уосталом, и обрнуто.⁷

Сматра се да се управо овде, у остваривању интегративне, „шавне” функције у савременом систему наука, и састоји главна резерва повећања ауторитета (што значи и неопходности) филозофије у савременој универзитетској заједници. И неопходне објективне претпоставке такве функције. Интегративни процеси у нашем глобализујућем свету уопште се не ограничавају све већом условношћу државно-политичких и економских разграничења. Све чешће иступајући као јединствен субјект светскоисторијског процеса, човечанство нужно почиње да тумачи и поједине сфере

⁷ В.: *Вече*. Альманах русской философии и культуры, 18. СПб, 2006; Ю. Н. Солонин, А. Г. Тишкина: *Философия в системе петербургского образования*, 10.

своје делатности као манифестацију неких универзалних способности тог субјекта. Научно сазнање као једна од таквих универзалних способности садржи, по свој прилици, најзначајнији потенцијал такве врсте. Наука никада није познавала националне и политичке границе, иако су јој се оне вештачки наметале, већ се у златном веку свог сопственог тријумфа она формирала као дисциплинарни систем с прилично конзервативним унутрашњим разграничењима, условљеним оригиналношћу предмета сазнања, формираних начина његовог структурирања и знаковног обележавања. С тим, разуме се, морамо рачунати макар и због тога што су се од 19. века дисциплинарне разлике фиксирале у особеним вештачким језицима које је неопходно специјално изучити како бисмо се могли укључити у одређену област научног сазнања. Касније је, међутим, постало јасно да се наука, без обзира на институционално појачану специјализацију, на делу остварује као универзална способност светскоисторијског субјекта, да су њени фундаментални проблеми „прозрачног” карактера, да се најперспективније повећавање знања збива у пограничним зонама које представљају неутрални терен, тако да се она развија по проблемима а не по дисциплинама.

У последњој трећини 20. века са свом одређеношћу оцртала се, али не више генијално антиципирана, већ позитивно конструисана, универзална основа за поимање јединства универзума, каквом се показала не његова материјалност (која је већ од времена Маха и Авенаријуса бивала све проблематичнија), нити његова духовност, која нас одводи у сумњиве баруштине ирационализма, већ његова глобална историчност. То да је друштвени свет историчан било је јасно већ крајем 18. века. У 19. веку постало је јасно да је у потпуности историчан и свет живе природе све до човека, да је исторична Земља која може да буде схваћена као непрестана смена геолошких епоха, да је исторична чак и Васељена, која је обично служила као идеал непромењивости. Дуго се опирао историјској интерпретацији предмет физике, који је формирао језгро опште слике света. Па и поред тога, већ крајем 19. века започиње превладавање примитивног онтологизма, који је увек везивао силу за одређеног материјалног носиоца, који је остајао одређени објекат идентичан самом себи. Почетком 20. века, током формирања квантно-релативистичке физике, супстанција почиње да „ишчезава” и објект се постепено преображава у процес који пролази кроз извесна стања вероватности. „Последњих деценија”, пише академик Стјопин, „представе о историјској еволуцији физичких објеката, с једне стране, постепено улазе у слику физичке реалности кроз развој савремене космологије (идеја Великог праска и настанка различитих видова физичких објеката у процесу историјског развоја Метагалаксије),

а, с друге стране, – захваљујући разради идеја термодинамике нестабилних процеса (И. Пригожин)⁸. Данас је тај процес историзације физичке реалности отишао толико далеко да се овде све чешће уводи идеал историјске реконструкције који се раније углавном практиковао у хуманистичким наукама.

Према томе, круг се затвара и свет у целини се без икаквих изузетака појављује као историја која се разликује само својеврсношћу својих онтологија и временских параметара. У перспективи, како је то антиципирао Фридрих Енгелс, то ће бити „једна наука” и савремена, а тим пре будућа информатичка техника чини такав начин њеног постојања, који ће јој омогућити да ради у целини у свакој конкретной тачки примене, у потпуности реалним. По први пут се од времена настанка новоевропске науке на тој основи формира и могућност васпостављања њеног исконског јединства, заснованог не више на ограничениости механистичког погледа на свет, већ на универзалности историјског погледа на свет. Природа са њеном биосфером и ноосфером (а можда и целокупна Васељена), у суштини ствари, јавља се као јединствена целина која поседује заједничку историју као комплексни и саморепродуктивни живи организам, чији смо саставни део и ми сами. А уколико је природа живи организам, онда се већ због тога ми не можемо односити према њој као према предмету освајања и покорављања, то јест чисто функционално. Као и пред свим живим, ми људи овде се налазимо у стању „страхопоштовања пред животом”, што значи да наш однос према природи укључује и моралну компоненту, која самим тим суштински мења наше вредносне прерогативе. У епоси освајања природе наш статус међу другим народима, као и индивидуални статус у друштву, у првом реду одређивао се тиме колико моћним оруђима покорављања природе располажемо и са колико смо рада у облику роба, које представљају умртвљену и у циљу продаје удешену природу, успели да накупимо. Сада ће се наш статус одређивати тиме у којој мери благим, условима живота прилагођеним средствима руковања природом (и не на последњем месту – нашем сопственом) располажемо и колико смо рада, који представља основни масив наших насилних активности на преради живе природе у мртве отпатке, успели да уштедимо. Нажалост, све док наше успехе одређујемо, и уз то не само у економици, обимом укупне производње и улажемо слободна средства пре свега у повећавање радних места, а обрнути процес називамо кризом, ми се још налазимо у ропству стереотипа техногене цивилизације, за којом идући смо и доспели на руб провалије.

⁸ В.: С. Стёпин, *Философия науки. Общие проблемы*, М., 2006, 323.

Филозофска интерпретација тенденцијâ развоја савременог научног знања као најмоћнијег, и рекло би се најауторитативнијег огранка савремене културе, подстиче нас на сасвим другачије путеве. Људи су до сада покушавали да преобразе свет (и природни и друштвени) упадајући у охолост такмичења са самим творцем (свеједно да ли је у питању бог или еволуција), а ствар се састоји у томе да се свет што адекватније и одговорније протумачи, а што је најефективнији и морално (еколошки) најбеспрекорнији начин његовог преображавања, то јест уписивања у природне екосистеме без њиховог разарања под изговором преображавања.

Међутим, за такво научно сазнање треба стећи моћни и општеразумљиви глас који је у стању, у најмању руку, да се такмичи са умилним и издајничким позивима на потрошњу који нас вуку у понор. А то, са своје стране, у свој својој заоштрениости поставља питање о својеврсном метајезику који омогућује да се инваријантно конвертују проблеми из једног подручја знања у друго. У класична времена се то могло чинити помоћу познатих филозофских категорија, таквих као што су материја, свест, кретање, развој, простор, време, узрок. Испоставља се да је за данашњи континуум научних знања то мрежа категоријâ са исувише „крупним окцима”, која је у стању да улови само оно што смо филозофски већ освојили. И што је најважније – не допушта узајамно конвертовање упадљиво различите временске метрике различитих предметних онтологија. Интелектуална пракса постепено уводи у општефилозофски оптицај нове појмове који такође почињу да се употребљавају као филозофске категорије, иако, строго узев, данас оне пре имају статус општенаучних категорија. Па и данас таквих појмова, који такорећи имају прелазни статус, има приличан број, тим пре ако се има у виду наука у целини, а не само претенциозни огранци који се, попут синергетике, гурају у први план. Академик Стјопин, на пример, набраја такве појмове као што су теорија, метод, чињеница, утемељење, кохерентност, равномерност простора, стрела времена и друге, а такође и придавање дубљег садржаја таквим познатим појмовима као што су еволуција, наследност, променљивост, селекција, ред, хаос. Филозофија би, са својим вишевековним искуством трансформације апстрактног у конкретно-научно и научно, или чак свакодневног у општефилозофско, по свему судећи, била у стању да узме под систематизаторску и у исти мах садржајну „ручну” контролу тај процес.

Савремена филозофија науке, као и одговарајућа институција у систему факултета, у принципу је већ отпочела такав посао, али то чини селективно углавном путем реконструкције историје физике и њој суседних подручја знања, а што је најважније – углавном

за спољашњу употребу, без потребне свести о значају таквог посла за судбину сâмог филозофског знања у 21. веку. Због тога остају празнине како у савладавању постојећег научног материјала, тако и у саставу оних филозофских снага са којима сада факултет располаже. Значајан део тих снага троши се на „филозофски гламур”, који битно снижава „квалитет мисли”, оно што је својевремено с тешком муком стечено, или на конјунктурну административно-реформаторску таштину. С таквим мањкавостима тешко да ћемо у догледно време изградити нову слику света, која претпоставља овладавање управо целовитим корпусом општенаучних појмова и која би претендовала на формирање радикално новог постиндустријског погледа на свет.

Неопходна је ревизија појмова целокупне савремене науке, поред осталог и хуманистичке, издвајање уистину општенаучних појмова који имају интердисциплинарни оптицај и несумњиву светоназорну, што значи и хуманистичку компоненту. Влада мишљење да ће нам овде недостојати довољно филозофских снага, у таквом интегративном послу принципијелно је важно учешће стручњака свих факултета који поседују филозофску жицу, на пример у својству ауторитативних експерата по потреби аматерских напора (у позитивном смислу речи). Њихов опредељени резултат могао би да буде речник општенаучних термина чије би познавање, као и умешност њихове инваријантне конверзије, било обавезан елеменат универзитетског образовног стандарда, тако да би свршени студент универзитета био не само специјалиста у одређеној области знања (за то постоји довољно специјализованих виших школа) већ и тумачио шта се збива у савременој науци у целини, слушао њен општи глас, разумевао њен судбоносни смисао. Такав универзализам би могао да постане карактеристичан бренд образовања које се стиче на Санктпетербуршком универзитету, по коме се често суди о таквом образовању у целини. Чарлс Сноу је једном приликом приметио да на основу неколико првих фраза може да препозна дипломца са Оксфорда.

Не мислим да треба да се одрекнемо идеолошке компоненте која је била карактеристична за универзитетско образовање у совјетска времена и која је, ма како данас оцењивали њен садржај, одиграла видну консолидујућу улогу у совјетском друштву у критичним периодима наше историје. Разуме се, марксистичко-лењинистичку филозофију, а тим пре историју Партије, која се раније предавала на свим факултетима, било би у данашње време смешно васпостављати, али нека идејно оријентисана дисциплина, која би обједињавала све универзитете, била би чак пожељна. Управо таква идејна дисциплина у нашој безидејној епоси могла би да

постане филозофски осмишљена истина о нашој сопственој националној судбини. Сада ту интелектуалну нишу, с којом је заправо и започела филозофија у Русији, успешно користи публицистика, и то првенствено она апокалиптичког, скандалозно-шокантног усмерења. Данас је на катедри историје руске филозофије, као и на катедри социјалне филозофије и филозофије историје, напорима низа сарадника сакупљен одређени материјал који би могао да послужи као основа општеуниверзитетског курса под условним називом „Русија као светска цивилизација” или „Духовне основе руске цивилизације”. Влада мишљење да бисмо користећи такве традиционалне начине наше укорењености у култури, који су издржали пробу времена, имали знатно више успеха него филозофски сумњивом степенастом деобом по обрасцима некаквог помодног Болоњског процеса.*

Превео с руског
Добрило Аранијовић

* Преведено из часописа *Нева*, Санкт Петербург, бр. 2, 2011. год.